

**UCHWAŁA NR LVI/372/2010
RADY MIEJSKIEJ W BEŁŻYCACH**

z dnia 8 kwietnia 2010 r.

w sprawie przyjęcia „Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami dla gminy Bełżyce na lata 2010-2013”

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 9, art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2001 r. Nr 142, poz.1591 z późn. zm.) art. 87 ust.1, 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.) uchwała się co następuje:

- § 1. Przyjmuje się „Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami dla gminy Bełżyce na lata 2010-2013”, stanowiący załącznik do uchwały.
- § 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Bełżyc.
- § 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubelskiego.

Przewodniczący Rady
Miejskiej w Bełżycach

Zbigniew Król

PROGRAM OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY BEŁŻYCE na lata 2010-2013

WPROWADZENIE. CEL OPRACOWANIA

Na nasze dziedzictwo kulturowe składają się dobra kultury oraz dobra natury. Zabytki, jako dobra kultury, stanowią integralną część tego dziedzictwa, a ich ochrona należy do obowiązków Państwa, co zostało zapisane w art. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Ochrona i konserwacja zabytków jest istotnym elementem polityki kulturalnej Państwa. Są one bowiem nie tylko śladem przeszłości, ale także cennym składnikiem kultury współczesnej, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznych warunków życia. Zachowanie dziedzictwa kulturowego jest działaniem realizowanym w interesie publicznym ze względu na znaczenie zabytków w procesie edukacji, humanizacji społeczeństwa, jego kulturowej identyfikacji. Nie bez znaczenia pozostaje również wartość materialna zabytków, a w przypadku zabytków budownictwa ich istotny wpływ na sfery ekonomii i gospodarki. Państwo realizuje swoje obowiązki względem zabytków między innymi za pośrednictwem organów samorządowych różnego szczebla. W tym względzie władzom gmin przypisana została istotna rola w kreowaniu ochrony dziedzictwa kulturowego na podległych im terenach. Gminy z jednej strony są bowiem właścicielem największej ilości dóbr kultury materialnej, z drugiej - dysponują aparatem administracyjnym umożliwiającym prowadzenie właściwej polityki względem tej sfery naszego życia publicznego.

Celem gminnego programu ochrony zabytków jest stworzenie całościowej i wieloletniej strategii ochrony zabytków znajdujących się na terenie gminy Bełżyce, realizowanej w 4-letnich etapach środkami optymalnymi i dostępnymi przez gminę, zarówno prawnymi (zapisy dotyczące ochrony zabytków w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego) jak i finansowymi (przeznaczenie części budżetu gminy na ochronę zabytków). Kierunek podejmowanych przez gminę działań, mających na celu szeroko pojętą ochronę dziedzictwa kulturowego, określa gminny program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Głównym celem programu jest określenie zadań, jakie winny być realizowane w okresie lat 2010-2013. Program ma określić stan pożądany, do którego należy dążyć w zakresie opieki nad zabytkami w gminie Bełżyce: wskazywać konieczne do wykonania zadania i podpowiadać sposoby ich realizacji poprzez określenie podstawowych założeń ochronnych, organizacyjnych, finansowych, edukacyjnych i promocyjnych.

Istotnym celem programu jest dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznie poprawy w zakresie: stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy Bełżyce, zasobu dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego. Istotnym jest, aby poprawa ta dokonywała się przy uczestnictwie mieszkańców gminy, w różnych formach ich życiowej aktywności, zaangażowanych w opiekę nad zabytkami. Obowiązkiem władz samorządowych w tym względzie jest z kolei pobudzanie i usprawnianie mechanizmów regulujących kwestie tej opieki oraz tworzenie i wspieranie inicjatyw mających taką opiekę na celu.

Czteroletni program opieki nad zabytkami już z samej swej nazwy i definicji określonej w ustawie jest dokumentem wymagającym cyklicznej aktualizacji, przy czym program opracowywany po raz pierwszy, na pierwsze cztery lata, wydaje się kluczowy dla kolejnych programów w tym zakresie, opiera się bowiem na szerokim rozpoznaniu złożonej problematyki i wyznacza priorytetowe kierunki, będące istotnym punktem odniesienia dla programów konstruowanych na następne, czteroletnie okresy.

Wskazane w programie gminnym cele i działania są zgodne z Wojewódzkim Programem Opieki nad Zabytkami, jak również z wojewódzkimi dokumentami programowymi. Równocześnie wskazane w Programie zadania do realizacji i proponowane rozwiązania odpowiadają ustawowym regulacjom ochrony zabytków w Polsce.

Ważnym zrealizowanym przez gminę Bełżyce działaniem w strategii ochrony zabytków jest opracowanie w 2006 r. w oparciu o materiały WKZ aktualnej i zweryfikowanej ewidencji zabytków gminy, która stanowi bazę dla wszelkich działań w tym zakresie. Natomiast aktualny wykaz obiektów znajdujących się w rejestrze zabytków zawarty jest w Dzienniku Urzędowym woj. lubelskiego Nr 125/2007, poz. 2442.

Przy sporządzaniu czteroletniego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami dla gminy Bełżyce uwzględniono m.in.:

* akty prawne:

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162 z dnia 17 września 2003 r., poz. 1568, z późn. zm.);

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. Nr 16, poz. 95 z późn. zm.);

Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. Nr 5 z 1997 r. poz. 24 z późn. zm.);

* akty prawa miejscowego i dokumenty programowe gminy Bełżyce, w tym obowiązujące:

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Bełżyce (przyjęty uchwałą Nr XIV/133/2003 Rady Miejskiej w Bełżycach z dnia 29 października 2003 r.).

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta Bełżyce (przyjęty uchwałą Nr XVI/149/2003 Rady Miejskiej w Bełżycach z dnia 10 grudnia 2003 r.).

Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Bełżyce (przyjęta uchwałą Nr XIV/93/2007 Rady Miasta Bełżyce z dnia 29 sierpnia 2007 r.)

Strategia Rozwoju Gminy Bełżyce przyjęta uchwałą Rady Miejskiej w Bełżycach Nr XVII/119/2007 z dnia 17 października 2007 r.

* dokumenty programowe gminy i opracowania pomocnicze będące w fazie przygotowania bądź uchwalania:

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Bełżyce (przyjęty Uchwałą Rady Miejskiej w Bełżycach Nr XXIII/212/2008 z 29 października 2008 r.)

Lokalny Program Rewitalizacji Obszaru Miejskiego na lata 2004-2006 i lata następne (przyjęty Uchwałą Rady Miejskiej w Bełżycach Nr XXVIII/246/2004 z 29 grudnia 2004 r.)

* dokumenty programowe wojewódzkie:

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie Lubelskim na lata 2007-2010 (opracowany przez Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków w Lublinie w 2006r.);

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego, przyjęty uchwałą Nr XLV/597/02 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 29 lipca 2002 r., opracowany przez Zarząd Województwa Lubelskiego (opublikowany w 3. tomach stanowiących załączniki do uchwały w 2002 r.);

Zaktualizowana Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2006–2020 (obowiązująca od 1.01.2006 r.) przyjęta uchwałą Sejmiku Województwa Lubelskiego Nr XXXVI/530/05 z dnia 4 lipca 2005 r. (opublikowana w 2. tomach: Uwarunkowania i Diagnoza Stanu Wyjściowego i Cele i Priorytety Strategii oraz System Wdrażania - lipiec 2005 r.);

Program Rozwoju i Rewitalizacji Miast dla Województwa Lubelskiego wraz z Prognozą Oddziaływania na Środowisko Programu Rozwoju i Rewitalizacji Miast dla Województwa Lubelskiego, opracowane przez Biuro Planowania Przestrzennego w Lublinie w 2006 r.;

Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2007–2013 - zaakceptowany przez Zarząd Województwa Lubelskiego dnia 18 września 2006 r.;

Program Operacyjny Rozwój Polski Wschodniej 2007–2013 przyjęty przez Radę Ministrów dnia 25 lipca 2006 r.;

* krajowe dokumenty programowe z zakresu dóbr kultury:

Tezy do opracowania krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zatwierdzone przez Ministra Kultury Waldemara Dąbrowskiego, opracowane przez specjalny zespół Rady Ochrony Zabytków przy Ministrze Kultury pod przewodnictwem prof. dr hab. Bogumiły Rouby;

Narodowa Strategia Kultury na lata 2004–2013 oraz Uzupelnienie Narodowej Strategii Kultury na lata 2004–2020

UWARUNKOWANIA FORMALNO-PRAWNE OCHRONY ZABYTEKÓW I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI ORAZ PODZIAŁ KOMPETENCJI W ZAKRESIE OCHRONY DÓBR KULTURY

Podstawą prawną ochrony zabytków w Polsce jest ***Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*** (Dz. U. nr 162, poz. 1568 z 2003r.). Ustawa wprowadziła pojęcia ochrony i opieki nad

zabytkami.

Ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1)zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2)zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3)udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4)przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5)kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6)uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega w szczególności na zapewnieniu warunków:

- 1)naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2)prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3)zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4)korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5)popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury” (art. 5).

Ponadto ustawa definiuje podstawowe pojęcia z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami oraz przedmiot, zakres, formy i sposób ich ochrony. W myśl tejże ustawy, ochronie i opiece podlegają (bez względu na stan zachowania):

1)zabytki nieruchome będące w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2)zabytki ruchome będące w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,

h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej” (art. 6.1.).

Ponadto ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej (art. 6.2.).

Ustawa określa także formy i sposób ochrony zabytków. Formami ochrony zabytków są:

- 1) Wpis do rejestru zabytków, który dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Do rejestru zabytków wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.
- 2) Uznanie za pomnik historii zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków lub parku kulturowego o szczególnej wartości dla kultury przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego (po uzyskaniu opinii Rady Ochrony Zabytków).
- 3) Utworzenie parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej; park kulturowy może utworzyć na podstawie uchwały rada gminy po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.
- 4) Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględniające w szczególności ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, parków kulturowych. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się również, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Ustawa definiuje obowiązki **oraz kompetencje samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami**. Do obowiązków wójta, burmistrza lub prezydenta miasta należą w szczególności:

- sporządzanie (na okres 4 lat) programu opieki nad zabytkami (art. 87);
- uwzględnianie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji planów zagospodarowania przestrzennego województwa (art. 18 i 19).
- program służy celom określonym w Ustawie (wymienionym w kolejnym rozdziale niniejszego opracowania),
- program przyjmuje rada miasta i gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym,
- z realizacji programu zarząd miasta i gminy sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia się radzie miasta i gminy.

W myśl *Ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym* do zakresu działania samorządu gminnego należy wykonywanie zadań publicznych o charakterze lokalnym w imieniu własnym i na własną odpowiedzialność, nie zastrzeżone ustawami na rzecz innych podmiotów (art. 2 i 6). W szczególności zadania własne obejmują sprawy min.: ładu przestrzennego, gospodarki terenami i ochrony środowiska, kultury, zieleni

komunalnej i zadrzewień, cmentarzy komunalnych, utrzymania gminnych obiektów i urzędzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych.

CELE PROGRAMU W ŚWIETLE USTAWY Z DNIA 23 LIPCA 2003 ROKU O OCHRONIE ZABYTEKÓW I OPIECE NAD ZABYTEKAMI

Ustawa określa, iż opracowanie programu opieki nad zabytkami ma na celu:

- 1) Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.
- 2) Uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
- 3) Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
- 4) Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
- 5) Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
- 6) Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
- 7) Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Założenia programowe ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w Polsce w świetle strategicznych dokumentów krajowych.

I. Tezy do Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami.

KPOZiOnZ znajduje się w fazie opracowania. Jego ramy wyznaczają przywołane wyżej tezy, opracowane przez zespół Rady Ochrony Zabytków powołany przez Ministra Kultury. Wśród nich na szczególną uwagę zasługują punkty 3, 5 i 6.2, odnoszące się odpowiednio do:

- 1) działań o charakterze systemowym,
- 2) dokumentowania, monitorowania i standaryzacji metod działania,
- 3) kształcenia i edukacji.

Część zawartych tam celów i kierunków działań winna być uwzględniona w lokalnych programach opieki nad zabytkami, co dotyczy w szczególności:

- 1) integracji ochrony dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego, krajobrazu oraz stosownych zasad zagospodarowania przestrzennego,
- 2) promocji wartości materialnych oraz wartości niematerialnych dziedzictwa kulturowego, zwłaszcza zabytków w warunkach gospodarki rynkowej,
- 3) wzmocnienia roli dziedzictwa, zwłaszcza zabytków, w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości,
- 4) ustalenia czytelnych kryteriów priorytetów oraz usprawnienie systemu rozdziału środków z adresowaniem ich w pierwszej kolejności na:
 - przygotowanie profesjonalnych, kompleksowych badań, programów i autorskich projektów konserwatorskich,
 - konserwację profilaktyczną i zachowawczą, prace ratownicze i zabezpieczające, restaurację obiektów szczególnie cennych,
- 5) zorganizowania w skali kraju systemu i służb (również na poziomie jednostek samorządu terytorialnego) dla monitorowania stanu dziedzictwa kulturowego,
- 6) kształcenia społeczeństwa w duchu poszanowania dla autentyczności oraz wartości materialnych i niematerialnych wspólnego, wielokulturowego dziedzictwa,
- 7) budowanie klimatu społecznego zrozumienia i akceptacji dla idei ochrony i dawności zabytków odczytywanych jako źródło tożsamości, wiedzy i dumy z przeszłości, tradycji, wiedzy o sposobie życia i pracy przodków,

poprzez m.in.: prowadzenie i doskonalenie edukacji na rzecz ochrony dziedzictwa na wszystkich poziomach szkół, ze szczególnym uwzględnieniem tradycji lokalnych, prowadzenie edukacji kadr nauczycielskich i kadr samorządowych.

Do czasu zakończenia prac nad czteroletnim gminnym programem ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w gminie Bełżyce Rada Ministrów nie uchwaliła krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, stąd w niniejszym programie uwzględniono jedynie omówione powyżej Tezy do Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami.

II. Założenia Narodowej Strategii Kultury na lata 2004-2013 oraz jej uzupełnienie do roku 2020. Głównym celem strategii jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturalnego regionów w Polsce. Strategia przyjęła następujące priorytety:

- Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe. W ramach niniejszego priorytetu przyjęte zostały działania mające na celu materialną poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców, turystów i inwestorów.
- Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego.

Dokumentem służącym wdrożeniu Narodowej Strategii Kultury w sferze materialnej spuścizny kulturowej Polski jest **Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego”**. Podstawą do jego sformułowania jest uznanie sfery dziedzictwa za podstawę rozwoju i upowszechniania kultury, a także za potencjał regionów służący wzrostowi konkurencyjności regionów dla turystów, inwestorów i mieszkańców. Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego” określa działania wytyczając następujące strategiczne cele polityki państwa w sferze ochrony zabytków:

- przygotowanie skutecznego systemu prawnego-finansowego wspierania ochrony i opieki nad zabytkami;
- podjęcie prac nad kompleksowym systemem edukacji na rzecz dziedzictwa;
- poszukiwanie instrumentów wzmacniających efekty działalności służby konserwatorskiej;
- ograniczenia uznaniowości konserwatorów poprzez nałożenie na nich odpowiedzialności za niezgodne z prawem postępowanie;
- intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zabytków nieruchomych.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Kultury na lata 2004-2020 w systemie realizacyjnym strategii wprowadza program operacyjny „Dziedzictwo kulturowe” (punkt 10.2.). W programie operacyjnym wyróżnione zostały dwa komplementarne priorytety:

- rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych;
- rozwój kolekcji muzealnych.

Realizacji wymienionych powyżej narodowych celów strategicznych oraz programów operacyjnych w zakresie ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego służą dokumenty o charakterze uzupełniającym w stosunku do Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa oraz Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2006-2020:

* Program Rozwoju i Rewitalizacji Miast dla Województwa Lubelskiego, realizujący jeden z priorytetowych celów strategicznych jakim jest radykalna poprawa kondycji ośrodków miejskich na Lubelszczyźnie, ich ładu przestrzennego i zasobów kulturowych;

* Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2007-2013, realizujący zasady polityki regionalnej państwa w ramach Narodowej Strategii Rozwoju Regionalnego m. in. poprzez zachowanie i wykorzystanie dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego oraz rozwój turystyki (priorytet nr 2.4. w obrębie drugiego celu kierunkowego NSRR);

• Program Operacyjny Rozwój Polski Wschodniej 2007-2013, wzmacniający potencjał ekonomiczny i intelektualny obszaru województwa lubelskiego m. in. poprzez działania w zakresie ochrony i turystycznego wykorzystania zasobów środowiska kulturowego oraz rozwój obszarów nadgranicznych.

USTALENIA DLA GMINY BEŁŻYCE ZAWARTE W DOKUMENTACH STRATEGICZNYCH, PLANISTYCZNYCH (wojewódzkich i lokalnych) dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego.

I. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego. PZP Województwa Lubelskiego szczególnie mocno artykułuje wartości dziedzictwa kulturowego i konieczność ich ochrony, jako

przesłankę do aktywizacji społecznej i gospodarczej województwa lubelskiego, a także jako istotny czynnik zachowania kulturowej odrębności i tożsamości regionu, stanowiącego (w aktualnej sytuacji) fragment wschodniej granicy Unii Europejskiej.

Za najważniejsze w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego uznać należy zapisy Planu zawarte w t. I, rozdz. IX, p. 9. „Kultura”, w którym scharakteryzowano w ujęciu syntetycznym wszystkie istotne kulturowe składniki przestrzeni podlegające ochronie, badaniom, waloryzacji, ocenie zagrożeń oraz programom rozwoju (w tym rewitalizacji, rekonstrukcji i rewaloryzacji), a także reaktywacji turystycznej w odniesieniu do dawnych (historycznych) szlaków handlowych, powiązanych z siecią osadniczą.

W PZP Województwa Lubelskiego kierunki polityki przestrzennej powiązane zostały (zgodnie ze strategią rozwoju województwa) z działaniami na rzecz rozwoju kultury i ochrony walorów przyrodniczo-krajobrazowych regionu.

Ważne dla ochrony dziedzictwa kulturowego są przyjęte w planie zasady, wśród których istotne znaczenie dla ochrony i opieki nad zabytkami mają przede wszystkim:

- ochrona zasobów kultury materialnej i niematerialnej oraz utrzymanie ładu przestrzennego w obrębie dawnych układów urbanistycznych i obszarów proponowanych do ochrony krajobrazu kulturowego (w tym parków kulturowych),
- przeznaczanie obszarów predestynowanych do ochrony przyrodniczej i krajobrazowej oraz obiektów stanowiących dziedzictwo kulturowe o różnym poziomie ochronnym,
- tworzenie spójnego systemu ekologicznego poprzez rozwój wielkoprzestrzennych obszarów ochrony środowiska naturalnego i kulturowego,
- promocja obszarów koncentracji walorów turystycznych, zespołów i obiektów zabytkowych w celu ich gospodarczego wykorzystania,
- zasada maksymalnej integracji działań na rzecz ochrony środowiska, w szczególności walorów krajobrazowych, ochrony bioróżnorodności przyrody i krajobrazu kulturowego w sferze badawczej, społeczno-gospodarczej i ekonomicznej oraz w wojewódzkich programach sektorowych
- ograniczanie negatywnych skutków działalności urządzeń infrastruktury technicznej, społecznej i gospodarczej oraz różnych form aktywności społecznej i gospodarczej na środowisko naturalne i kulturowe.

W planie zawarto też ustalenia w zakresie ochrony, kształtowania i racjonalnego wykorzystania krajobrazu kulturowego, w których określono i wymieniono m. in.: obszary szczególnej ochrony krajobrazu kulturowego, obszary rezerwatów kulturowych, obiekty zabytkowe i zespoły obiektów zabytkowych przewidziane do szczególnej ochrony i wykorzystania turystycznego. Plan wskazuje także na konieczność sporządzenia przez jednostki samorządowe miejscowych planów rewaloryzacji, rewitalizacji i zagospodarowania przestrzennego wybranych miast historycznych.

Dla obiektów i zespołów objętych ścisłą ochroną konserwatorską (wpisanych do rejestru zabytków) plan ustala:

- zachowanie zabytków w ich obecnej formie przestrzennej wraz z ich najbliższym otoczeniem;
- utrzymanie w miarę możliwości pierwotnych funkcji obiektów zabytkowych (dopuszcza się możliwość dokonania zmian w sposobie użytkowania, o ile zostaną zaakceptowane przez służby konserwatorskie);
- użytkowanie gwarantujące zachowanie i utrzymanie zabytku;
- przywracanie, w miarę możliwości, utraconych wartości obiektom przy poprawie standardu funkcjonalnego i technicznego;
- zagospodarowanie terenów otaczających w sposób zgodny z zabytkowym charakterem obiektu;
- zagwarantowanie stref ochrony krajobrazowej i osi widokowych, stref ekspozycji i stref obserwacji archeologicznej;
- pozyskiwanie inwestorów zainteresowanych zagospodarowaniem i rewaloryzacją obiektów zabytkowych.

Dla obiektów i obszarów posiadających wartości zabytkowe, chronionych poprzez plany miejscowe, plan ustala:

- zachowanie, w miarę możliwości, w celu utrzymania tożsamości kulturowej miejsca;
- użytkowanie gwarantujące zachowanie i utrzymanie zabytku;
- w przypadku koniecznej rozbiorczy obiektu opracowanie dokumentacji fotograficznej i skróconej

inwentaryzacji architektonicznej w celu uzyskania zgody na rozbiórkę;

- obejmowanie ochroną na mocy miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (prawo lokalne);
- eksponowanie obiektów w krajobrazie i odpowiednie zagospodarowanie terenów otaczających;
- zachowanie istniejących stref ochrony krajobrazowej i osi widokowych;
- podnoszenie jakości funkcjonalnej i technicznej obiektów.

W ramach kierunków polityki przestrzennej plan zakłada m.in. wiodące działania w zakresie:

- Ochrony miast historycznych poprzez konserwację, rewaloryzację i rewitalizację historycznej substancji i struktury zabytkowej, w tym rehabilitację zespołów mieszkaniowych.
- Kreowania wizerunku zespołu zabytkowego jako żywego elementu współczesnego rozwijającego się miasta (animacja zespołów staromiejskich miast).
- Potrzeby rewaloryzacji najcenniejszych założeń kompozycyjnych i krajobrazowych.
- Ochrony zabytkowych założeń sakralnych świadczących o przenikaniu się kultur wschodu i zachodu.
- Ochrony cmentarzy żydowskich.

II. Zaktualizowana Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2006-2020 wśród priorytetów rozwoju województwa wskazuje ochronę i pomnażanie dziedzictwa kulturowego oraz jego wykorzystanie dla harmonijnego rozwoju społecznego. Dodatkowo w częściach poświęconych turystyce oraz ochronie dziedzictwa kulturowego strategia podkreśla potrzebę:

- 1)ochrony krajobrazu kulturowego głównych ośrodków turystycznych,
- 2)umacniania publicznego charakteru zadań samorządów w dziedzinie kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie zapewnienie systemowych warunków ich finansowania,
- 3)wykorzystywania dziedzictwa kulturowego regionu jako elementu wzbogacania rynku pracy - promocja zewnętrzna,
- 4)stworzenia sprawnego systemu finansowania rewaloryzacji zabytków.

Wybrane cele strategiczne województwa związane ze środowiskiem kulturowym:

Cel 2.5. Wzmocnienie i wykorzystanie kapitału kulturowego i społecznego w regionie.

W woj. lubelskim kapitał kulturowy kształtowany jest między innymi przez bogactwo i siłę własnych tradycji i narodowego dziedzictwa, a także poprzez poziom kompetencji kulturowej i cywilizacyjnej społeczeństwa w kluczowych dziedzinach życia. W ramach niniejszego celu przewiduje się między innymi realizację działań w takich kierunkach, jak:

- upowszechnianie kultury oraz wzrost uczestnictwa społeczeństwa w szeroko pojętym życiu kulturalnym (w tym: rozwój infrastruktury służącej upowszechnianiu dóbr kultury);
- wsparcie rozwoju sektora usług kultury (w tym: wzmocnianie instytucji kultury, tworzenie atrakcyjnej i kompleksowej oferty organizacji kulturalnych).

Cel 3.2. Zachowanie i wzmocnienie różnorodności przyrodniczej, krajobrazowej i kulturowej.

Walory środowiska przyrodniczego i krajobraz kulturowy należą do najważniejszych potencjałów regionu, stanowią jego mocną stronę i są szansą rozwojową. Ochrona i zachowanie dziedzictwa dla przyszłych pokoleń oraz racjonalne korzystanie z zasobów środowiska może zapewnić stały i zrównoważony rozwój gospodarczy i zwiększyć poziom życia ludności.

Kierunkami realizacji celu są min.: ochrona kulturowa regionu, wzbogacenie różnorodności krajobrazowej i kulturowej (w tym: rewaloryzacja wartościowych obiektów, układów urbanistycznych i przestrzeni publicznych, tworzenie parków kulturowych, turystycznych szlaków kultury regionalnej, poprawa bazy lokalowej i funkcjonowania placówek kultury).

III. Lokalny Program Rewitalizacji Obszaru Miejskiego Bełżyc .

Granice rewitalizowanego obszaru wyznacza strefa ochrony układu urbanistycznego ustalona w Miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego miasta Bełżyce, dodatkowo z terenami młodszymi historycznie (o niedostatecznym wyposażeniu w sieci i urządzenia infrastruktury technicznej, terenami osiedli mieszkaniowych, terenem miasta o słabej dynamice rozwoju). Zasięgiem terytorialnym rewitalizacji został objęty teren historycznej zabudowy miejskiej, w tym układ rynku z pierzejami rynkowymi i skwerem miejskim. Zasięg terytorialny rewitalizowanego obszaru objął 94,25 ha powierzchni miasta.

Ważną dla dziedzictwa kulturowego jedną z kilku grup działań, jakie zakłada LPR, są działania przestrzenne, mające na celu kształtowanie nowego ładu przestrzennego miasta i integrację terenów zdegradowanych. W LPR

podkreślono, że porządkowanie "starej tkanki urbanistycznej" i wprowadzanie nowych elementów architektonicznych jest sposobem promocji nowego wizerunku miasta.

LPR Obszaru Miejskiego Bełżyc wśród zadań, które miałyby doprowadzić do poprawy infrastruktury publicznej związanej z rozwojem funkcji turystycznych, rekreacyjnych, kulturalnych, wymienia m.in. przebudowę fontanny w parku miejskim, rewaloryzację istniejącego skweru (w rynku), rewaloryzację układu urbanistycznego pierzei rynkowej, urządzenie miejsc wypoczynku przy ul. Kazimierskiej.

Do dnia dzisiejszego duża część zadań, jakie zakładał LPR, została już wykonana, bądź jest w trakcie realizacji.

IV. Strategia Rozwoju Gminy Bełżyce

Ideę przyszłości gminy określono na podstawie sformułowanego w Strategii Rozwoju Gminy Bełżyce następującego celu nadrzędnego (misji): „Kompleksowy, wszechstronny rozwój Gminy zachowujący w swoich zamierzeniach kierunki: Historia – Tradycja – Nowoczesność – Rozwój, angażujący w realizacji całe społeczeństwo w myśl zasady „razem możemy więcej”. Cel ten wyraża wizję rozwoju gminy Bełżyce i generalne zadanie władz samorządowych polegające na stworzeniu i utrzymaniu dogodnych warunków dla rozwoju gminy – opartych jednak na „korzeniach”, bazujących na historii, tradycjach i m.in. dziedzictwie kulturowym.

Zakłada się, że cel nadrzędny strategii realizowany będzie przez cele strategiczne, z których jeden dotyczy rozwoju działalności kulturalnej i ochrony dziedzictwa historyczno–kulturowego, pielęgnowanego m.in. przez Miejski Dom Kultury w Bełżycach oraz instytucje pozarządowe i stowarzyszenia (w tym, Towarzystwo Regionalne Bełżyce).

V. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Bełżyce, 2008.

Ustalenia studium w zakresie ochrony dóbr kultury są dość ogólne, lecz prawidłowe i wystarczające. Studium podaje, iż zarówno miasto, jak i większość wsi i terenów gminy zawiera liczne relikty bogatej kulturowo przeszłości (zabytki, tradycja historyczna, bardzo liczne stanowiska archeologiczne) i upatruje w nich jeden z potencjałów rozwojowych gminy, oceniając, że posiadają znaczną rangę historyczną.

Studium uwarunkowań wylicza listę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków oraz wymienia obiekty zabytkowe, które powinny podlegać ochronie pośredniej, figurując w gminnej ewidencji zabytków. Wszystkie razem tworzą charakterystyczny dla obszaru gminy krajobraz kulturowy.

Obiekty wpisane do rejestru zabytków podlegają rygorystycznej praktyce konserwatorskiej, Studium podaje natomiast, że te z gminnej ewidencji zabytków powinny być w miarę możliwości zachowywane dla utrzymania tożsamości kulturowej obszaru. Powinny też służyć jako wzorcowe formy kształtowania nowej zabudowy. Studium zaleca, by bardzo liczne na obszarze gminy stanowiska archeologiczne były chronione w specjalny sposób. Wszelkie prace ziemne powinny wymagać uzyskania wytycznych konserwatorskich w celu określenia warunków prowadzenia ewentualnych inwestycji.

Studium zakłada również, że wszystkie zachowane obiekty kultury materialnej należy, w miarę możliwości, wykorzystać jako wartości poznawcze w programach rozwoju funkcji turystycznej gminy.

Szczególną uwagę Studium przywiązuje także do wartości kultury niematerialnej. Zakłada, że „należy chronić wszelkie przejawy działalności kulturowej i kulturotwórczej, przetrwać tradycje obrzędowe, plastyczne, ewentualnie strój ludowy oraz współczesne formy kontynuacji tradycji lokalnych. W tym celu należy zapewnić możliwość rozwijania działalności znajdujących się na terenie gminy twórców ludowych poprzez urządzenie przeglądów, festiwali i innych zorganizowanych form oraz popieranie inicjatyw istniejących tu instytucji kulturotwórczych”.

VI. Plany zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Bełżyce.

- ***Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Bełżyce*** (przyjęty uchwałą Nr XIV/133/2003 Rady Miejskiej w Bełżycach z dnia 29 października 2003 r.).
- ***Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta Bełżyce*** (przyjęty uchwałą Nr XVI/149/2003 Rady Miejskiej w Bełżycach z dnia 10 grudnia 2003 r.).
- ***Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Bełżyce*** (przyjęta uchwałą Nr XIV/93/2007 Rady Miasta Bełżyce z dnia 29 sierpnia 2007 r.).

Ustalenia planów określają zasady zagospodarowania oparte o uwarunkowania konserwatorskie, z których najistotniejszymi są:

- na obszarach i w obiektach objętych ścisłą i pośrednią ochroną konserwatorską wszelkie zmiany muszą uwzględniać nadrzędność wartości kulturowych i przyczyniać się do ich utrzymania, a w miarę możliwości także do rewaloryzacji tych wartości,
- rewaloryzacja zabytkowych zespołów dworsko-parkowych na podstawie kompleksowych projektów rewaloryzacji (z dopuszczeniem nowej zabudowy uzupełniającej w miejscu dawniej istniejących budynków)
- w strefie ochrony układu urbanistycznego Bełżyc obejmującej najstarszą część miasta obowiązuje zasada kształtowania nowej zabudowy w harmonii z historyczną i tradycyjną zabudową oraz tradycyjnym krajobrazem kulturowym
- na obszarach stanowisk archeologicznych wszelkie zmiany sposobu zagospodarowania terenu powinny odbywać się dopiero po uzyskaniu pozytywnej opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

WOJEWÓDZKI PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI W WOJEWÓDZTWIE LUBELSKIM NA LATA 2007-2010

WPOZ w Województwie Lubelskim jest dokumentem o charakterze uzupełniającym w stosunku do wszystkich innych aktów planowania wojewódzkiego. Program określa zadania, jakie winny być realizowane w zakresie będącym przedmiotem programu, w latach 2007-2010. Zadania te określone są w odniesieniu do całego województwa jako regionu administracyjnego, a nie odnoszą się jedynie do władz województwa, których bezpośredni wpływ na działalność chociażby instytucji sprawujących w różnej formie opiekę nad zabytkami jest ograniczony do wybranych instytucji. Najistotniejsze i priorytetowe działania w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego i opieki nad zabytkami w WPOZ Woj. Lubelskiego:

- 1) Tworzenie parków kulturowych
- 2) Rewaloryzacja i rewitalizacja układów urbanistycznych i ruralistycznych na obszarze woj. lubelskiego
- 3) Ochrona obiektów zabytkowych o wyjątkowej wartości
- 4) Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami nieruchomymi ze szczególnym uwzględnieniem obiektów i zespołów obiektów charakterystycznych dla województwa lubelskiego oraz elementów kultury ludowej, m.in.:
 - a) Zabytki budownictwa drewnianego
 - b) „Renesans lubelski”
 - c) Budownictwo przemysłowe
 - d) Cmentarze
 - e) Kultura ludowa
 - f) Zabytki w posiadaniu samorządu terytorialnego woj. lubelskiego
- 5) Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami archeologicznego dziedzictwa kulturowego na terenie woj. lubelskiego
- 6) Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami ruchomymi (w zasobach muzeów i spoza zbiorów muzealnych)
- 7) Rozpoznanie i dokumentowanie zasobu zabytków oraz przetwarzanie (głównie cyfrowe) informacji o zabytkach
- 8) Praktyczne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego - rozwój turystyki, działania edukacyjne, promocyjne itp.

Cele strategiczne WPOZ na lata 2007-2010:

- 1) Stworzenie systemu ochrony krajobrazu kulturowego
- 2) Ochrona zabytków i rewitalizacja starej zabudowy
- 3) Zapobieganie rozproszaniu osadnictwa
- 4) Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz tradycyjnych form gospodarowania na obszarach wiejskich
- 5) Edukacja powszechna w zakresie wartości dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny.

Wśród programów i zadań szczegółowych znalazły się :

- Opracowanie programów kompleksowej rewaloryzacji zespołów staromiejskich z zachowaniem wymogów

konserwatorskich przy zapewnieniu im doboru właściwych funkcji oraz zapobieganiu zagrożeniom wynikającym z oddziaływania układów komunikacyjnych.

- Podejmowanie działań rewaloryzacyjnych zespołów staromiejskich według priorytetów wynikających z ich wartości.
- Promowanie wzorów gospodarowania w centrach historycznych miast i miasteczek.
- Obejmowanie kompleksową rewaloryzacją zespołów urbanistycznych i ruralistycznych w obrębie proponowanych parków kulturowych.
- Ekspozowanie i odtwarzanie w sylwetkach miejscowości dominant architektonicznych takich jak wieże kościołów, klasztorów, zamków.
- Przeciwdziałanie tendencjom do rozpraszania zabudowy wsi oraz powstawania ciągów zabudowy wzdłuż dróg powodujących łączenie się odrębnych miejscowości.

Wśród zadań związanych z ochroną zabytków nieruchomości znalazły się m.in. :

- 1) Aktualizacja inwentaryzacji zabytków nieruchomości.
- 2) Opracowanie szczegółowych wytycznych dla powiatowych i gminnych programów opieki nad zabytkami.
- 3) Wprowadzenie komputeryzacji gminnych stanowisk odpowiedzialnych za prowadzenie ewidencji zabytków.
- 4) Wieloletni plan partycypacji samorządów w remontach obiektów nieruchomości, stanowiących element szlaków turystycznych, parków kulturowych i krajobrazowych lub pozostających we władaniu samorządów.
- 5) Budowanie systemów zabezpieczeń antywłamaniowych i przeciwpożarowych w najcenniejszych obiektach zabytkowych.
- 6) Dofinansowanie prac ratowniczych i interwencyjnych w wypadkach losowych.
- 7) Finansowanie wybranych prac badawczych i dokumentacyjnych związanych z najważniejszymi obiektami zabytkowymi – wprowadzenie systemu wojewódzkich grantów badawczych.

CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW ZABYTKOWYCH GMINY BEŁŻYCE.

Gmina Bełżyce znajduje się na terenie powiatu lubelskiego. Geograficznie wchodzi w skład Równiny Bełżyckiej. Miasto Bełżyce usytuowane jest w centralnej części gminy, nad rzeką Krężniczką. Południowo-zachodnia część gminy wchodzi w skład Chodelskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu.

Układ urbanistyczny Bełżyc posiada metrykę średniowieczną. Lokacja miasta nastąpiła w 1417r.. (miasto utraciło prawa miejskie w 1869r., po upadku postania styczniowego, odzyskało je w 1958r.). Układ urbanistyczny nie ma wyrazistych cech regularności miast średniowiecznych, jakkolwiek sieć ulic i placów założona jest na zasadach układu szachownicowego. Zespół urbanistyczny nie jest wpisany do rejestru zabytków, objęty jest jednak pośrednią ochroną konserwatorską i planistyczną.

Krótką historią miasta. Bełżyce są jednym z najstarszych miast w województwie lubelskim. Były osadą prywatną wzmiankowaną w źródłach z poł. XIV w. jako Belsszice [Bełzice]. Król Kazimierz Wielki, na wniosek ówczesnego właściciela wsi – Rafała z Tarnowa herbu Leliwa, przeniósł ją z prawa polskiego na niemieckie. W 1417r. Bełżyce, będące w posiadaniu Jana Tarnowskiego Wojewody Krakowskiego i jego brata Spytka otrzymały na mocy przywileju króla Władysława Jagiełły lokację na prawie magdeburskim. W późniejszym okresie miasto należało do Pileckich, Bzickich, Spinków, Orzechowskich, Gałęzowskich, Szaniawskich, Osuchowskich, Kossowskich i Brzezińskich. Prawdopodobnie ok. 1425r. zbudowano tu mury obronny i erygowano parafię katolicką, wzniesiono też drewniany kościół parafialny p.w. św. Pawła. Pod koniec XV w. obok katolickich i prawosławnych mieszczan zajmujących się rolnictwem oraz protestantów zajmujących się rzemiosłem, w Bełżycach zaczęli osiedlać się także Żydzi, obsługujący handel na szlaku Kraków – Wilno. W okresie reformacji w XVI i XVII w. Bełżyce były jednym z ważniejszych ośrodków małopolskiego kalwinizmu, a potem znaczącym ośrodkiem braci polskich (arian), miejscem zjazdów, synodów, aż do połowy XVII w. Organizowane w Bełżycach targi i jarmarki w gromadziły licznie szlachtę. W tym czasie wznoszono też wiele nowych murowanych domów. O poziomie zamożności miasta w tym okresie świadczyć może m.in. fakt, iż zbudowano tu drewniany wodociąg, doprowadzający wodę ze stawów nad rzeką do zamku i domostw. W 2 poł. XVII i 1 poł. XVIII w. Bełżyce były wielokrotnie niszczone przez napaści zbrojne, pożary i tumulty wyznaniowe, mieszkańców dziesiątkowały epidemie. Mimo kolejnych przywilejów, nadawanych przez króla Augusta II w celu ratowania wyniszczonego miasta, Bełżyce chyliły się jednak ku upadkowi. Miasto opustoszało, nie remontowano zniszczonych domów. W 1913r. w Bełżycach wybuchł pożar, który strawił znaczną część miasta, niszcząc m.in. starą synagogę, 12 domów mieszkalnych, 14 stodół i 18 obór. W 1922r. dobra bełżyckie zostały ostatecznie rozparcelowane, a w dawnym dworze miasto urządziło szpital komunalny.

W chwili obecnej gmina Bełżyce nie posiada bogatych zasobów dziedzictwa kulturowego (znaczna część uległa zniszczeniu, jak przedstawiono w historii powyżej). Znajdują się tu jednak obiekty bardzo cenne historycznie, jak np. relikty zamku i kościół parafialny w Bełżycach, czy zespoły dworskie w Matczynie, Babinie, Wronowie i Krężnicy Okrągłej.

Na terenie gminy Bełżyce występują obiekty zabytkowe:

- wpisane do rejestru zabytków województwa lubelskiego (nieruchome i ruchome),
- figurujące w ewidencji dóbr kultury miasta i gminy,
- stanowiska archeologiczne.

Obiekty i zespoły wpisane do rejestru zabytków.

Tab. 1. Obiekty i zespoły wpisane do rejestru zabytków znajdujące się na terenie gminy Bełżyce.

Lp.	Nr wpisu do rejestru zabytków "A"	Nazwa obiektu	Adres	Własność	Ocena stanu technicznego
1	A/26	Kościół parafialny pw. Nawrócenia św. Pawła z wyposażeniem wnętrza, cmentarz kościelny z drzewostanem w granicach ogrodzenia, ogrodzenie, dzwonnica.	Bełżyce ul. Pl. Kościelny 7	Parafialna	1/2
2	A/121	Dawny budynek zamkowy	Bełżyce ul. Zamkowa 30	Prywatna	3/2
3	A/137	Drzewostan w miejscu otoczenia kościoła (kościół przeniesiony do Muzeum Wsi Lubelskiej)	Matczyn	Parafialna	1
4	A/816	Zespół dworsko-parkowy obejmujący: dwór, park, staw z otoczeniem w granicach działki, szpaler kasztanowców i świerk	Bełżyce ul. ul. Szpitalna/ ul. Grażewicza	Komunalna	2/3
5	A/817	Zespół przestrzenny: dwór, park wraz ze szpalerem drzew, stawy	Babin	Prywatna	1
6	A/818	Zespół przestrzenny obejmujący: dwór, park, stawy	Matczyn	Powiat Lubelski	2
7	A/932	Park dworski	Wronów	Powiat Lubelski	2/3

Źródło: Dziennik Urzędowy woj. Lubelskiego Nr 125/2007, poz. 2442

Skala ocen:

1. Stan techniczny bardzo dobry i dobry - wymaga bieżącej konserwacji i nakładów w związku z podtrzymywaniem stanu istniejącego.
2. Stan techniczny zadowalający - stabilna konstrukcja budynku, konieczność poniesienia nakładów finansowych związanych z remontem elementów konstrukcyjnych lub negatywnie oddziałujących na cały budynek (np. pokrycie dachu, izolacja przeciwwilgociowa) a także wystroju architektonicznego i elementów zdobniczych.
3. Stan techniczny zły - większość elementów konstrukcyjnych wymaga pilnego remontu, budynek narażony na dalszą dewastację i niszczenie.

Charakterystyka obiektów (historia, przekształcenia, wykonane prace remontowe i konserwatorskie).

Bełżyce - kościół parafialny pw. Nawrócenia św. Pawła wraz z wyposażeniem wnętrza, cmentarzem kościelnym z drzewostanem w granicach ogrodzenia, z ogrodzeniem i dzwonnica – wpisany do rejestru zabytków woj. lubelskiego pod nr A/26.

Zespół kościelny zlokalizowany w pn-wsch. części miasta. Parafia powstała między 1355 a 1425r. Pierwotny kościół drewniany został zamieniony ok. 1558-1565r. przez Andrzeja Bzickiego, kasztelana chełmskiego na zbór kalwiński. W XVIIw., po pożarze, zwrócony został katolikom.

Obecny obiekt wybudowano w kilku etapach:

- przed 1654r. za proboszcza Wojciecha Ościechowskiego powstało murowane prezbiterium z chórem muzycznym, zakrytą i drewnianą nawą,
- po 1675r. rozpoczęto budowę murowanej nawy i wieży (ukończone ok. 1695r.) ze składek parafian, a głównie z fundacji Feliksa Szaniawskiego, pisarz ziemski lubelski.

Kościół późnorennesansowy, konsekrowany 8 maja 1706r. przez biskupa Kazimierza Łubieńskiego. W ciągu XVIII i na pocz. XIXw. kilkakrotnie remontowany (zmiana podłóg, pokrycia dachowego, tynków). W 1822r.

uszkodzony w czasie pożaru miasta. Odbudowany w latach 1855-1857 staraniem Baltazara Korycińskiego z częściowym zatarciem cech stylowych. Restaurowany w l. 1883, 1906-1913, 1947, 1955-58 oraz 1980-tych. Pod koniec lat 80-tych XXw. przekształceniom uległo ogrodzenie kościoła wraz ze zmianą przebiegu; rozebrano część zachodnią muru wraz z 2 kapliczkami, przesunięto mur w części wschodniej oraz fragmentarycznie w części północnej. W 1997r. miał miejsce remont więźby dachowej, wymiana pokrycia dachu z blachy ocynkowanej na miedzianą nad skarbcem i kaplicą północną. W 2005r. – remont elewacji, kruchty, wnętrza zakrystii, renowacja dzwonnicy. W 2006r. Wydana została decyzja WKZ i pozwolenie budowlane na rozbudowę zakrystii kościoła. Program prac obejmował rozebranie współczesnej przybudówki przy zakrystii przylegającej do północnej ściany kościoła i wzniesienie nowej, mającej na celu powiększenie powierzchni użytkowej zakrystii. Prace zrealizowano.

Dzwonnica - pierwotna drewniana, wzmiankowana w wizytacjach biskupich z XVII i XVIIIw. Obecna murowana, wzniesiona w latach 1855-1857 staraniem ks. Baltazara Korycińskiego podczas odbudowy kościoła po pożarze w 1822r. W 1948r. dzwonnica była remontowana – podwyższono ją oraz pokryto blachą W 1949r. konsekrowano trzy nowe dzwony wykonane u Felczyńskich w Przemyślu. Na przestrzeni lat przeprowadzano okresowe zabiegi pielęgnacyjne (malowanie). W 2005r. miał miejsce remont elewacji i malowanie obiektu.

Ogrodzenie - pierwotnie drewniane, obecne murowane, powstało w latach 1855-1857 staraniem ks. Baltazara Korycińskiego. W obrębie ogrodzenia brama z furkami i kapliczki. Na przestrzeni lat wielokrotnie remontowane. Granice ogrodzenia zostały zmienione po 1987r. – rozebrano część zachodnią wraz z dwiema kapliczkami, przesunięto mur w części wschodniej oraz fragmentarycznie w części północnej (bez pozwolenia WKZ).

Obszar przylegający do kościoła powiększono – głównie od strony zachodniej i ustawiono tam letni ołtarz.

Bełżyce - dawny budynek zamkowy – relikw dawnej rezydencji, związanej z różnowerczymi tradycjami Bełżyc - wpisany do rejestru zabytków woj. lubelskiego pod nr A121.

Zamek obronny wybudowany został prawdopodobnie ok. 1425r.. W przekazach źródłowych z 1574r. zamek określany jest jako murowany. W pocz. XVIIIw. zniszczony, ok. 1780r. odbudowali go i częściowo przebudowali Kossowscy (określany jest wtedy jako dwór) otaczając oficynami i zabudowaniami gospodarczymi. Jak wynika z opisu K. Koźmiana, zamek przed przebudową był otoczony ogrodem włoskim „w staroświeckie szpalery” ze starym drzewostanem lipowym. Zamek przetrwał do 1829r., kiedy ówczesny właściciel Franciszek Brzeziński przebudował obiekt na gorzelnię i browar. W 1942r. obiekt został raz jeszcze gruntownie przebudowany i adaptowany na mleczarnię. Obecnie obiekt jest własnością prywatną. Obiekt murowany z kamienia i cegły. Najstarsza część przyziemia, północno-zachodnia, tj. obecnie rozpoznawalna część dawnego zamku, wyróżnia się w rzucie grubością murów i zachowanymi w piwnicach sklepieniami (kolebkowo-krzyżowymi i kolebkowymi).

Obecny właściciel nie przeprowadza żadnych prac remontowych. Jedynie w 2004r. wybił otwór drzwiowy w elewacji frontowej (od ulicy), gdzie istniał pierwotnie otwór drzwiowy. Wprowadzenie otworu w formie i technologii współczesnej jest niewłaściwe i docelowo powinno kwalifikować się do zmiany. Właściciel nie ma sprecyzowanego programu wykorzystania obiektu w części parterowej i piwnicach. Na piętrze mieści się mieszkanie. Część pomieszczeń budynku (głównie w parterze) wykorzystywanych jest na magazyny.

Bełżyce - zespół dworsko-parkowy obejmujący: dwór, park, staw z otoczeniem, w granicach działki, szpaler kasztanowców i świerk – wpisany do rejestru zabytków woj. lubelskiego pod nr A/816.

Dwór wzniesiony w latach 40-tych XIXw. przez braci Franciszka i Ignacego Brzezińskich. W II poł. XIXw. był własnością Witolda i Konstantego Brzezińskich. W k. XIXw. należał do Karola Żarońskiego. W 1918r. został upaństwowiony. Po 1922r. przebudowany z przeznaczeniem na szpital okręgowy. Remontowany był w pocz. lat 80-tych XXw. Od kilku ostatnich lat, po zlikwidowaniu szpitala, budynek jest opuszczony i nieużytkowany. Ok. 2002r. cały zespół zabytkowy został przejęty przez Gminę Bełżyce od Powiatu Lubelskiego.

Przez kilka ostatnich lat Gmina czyni starania o zgodę na zagospodarowanie terenu po dawnym stawie (jest to obszar położony poza ogrodzeniem właściwego parku). Obecnie jest to nieużytek z wtórnie zmienionym ukształtowaniem terenu (poprzez nawiezenie ziemi). Przy okazji zmian w planie zagospodarowania przestrzennego próbowano zmienić funkcję tego terenu i zlokalizować na nim parking. Stanowisko LWKZ w tej sprawie jest negatywne. Do chwili obecnej teren nie jest zagospodarowany. W 2005r. Gmina nosiła się z zamiarem przeznaczenia całego zespołu na Środkowoeuropejskie Edukacyjne Centrum Energii Odnawialnej, sanatorium, Dom Pracy Twórczej i muzeum. LWKZ wyraził opinię, że każda z przedstawionych propozycji mogłaby uzyskać akceptację. Gmina zaniechała jednak tego projektu. W chwili obecnej decyzją Rady Miejskiej cały zespół został wystawiony na sprzedaż (w lipcu 2009 LWKZ wyraził zgodę na sprzedaż zespołu dworsko-parkowego (działki nr 101/1, 101/2).

We wrześniu 2009r. LWKZ wystąpił z wnioskiem do MKiDN o wszczęcie z urzędu postępowania w sprawie skreślenia z rejestru zabytków części zespołu, tj. stawu z otoczeniem w granicach działki nr 101 oraz szpaleru kasztanowców i świerka przy drodze oznaczonej w ewidencji gruntów nr 133 (ul. Grażewicza).

Po przeniesieniu szpitala z terenu zabytkowego zespołu LWKZ dopuścił możliwość wprowadzenia funkcji mieszkaniowej do budynku po byłej pracowni RTG – lecz bez możliwości wydzielenia geodezyjnego działki pod budynkiem. Służba konserwatorska stoi na stanowisku, że docelowo cały obszar zespołu objętego ochroną konserwatorską winien posiadać jednolity program funkcjonalno-użytkowy i przeznaczenie.

Matczyn - zespół przestrzenny obejmujący: dwór, park, stawy – wpisany do rejestru zabytków woj. lubelskiego pod nr A/818.

Zachowane założenie sięga prawdopodobnie pocz. XVIIw. W tym czasie wzniesiony został drewniany dwór. Ok. 1890r. Kornel Ligowski dobudował do istniejącego dworu dwa piętrowe człony murowane oraz przybudówkę od str. pd-zach. W 1927r. Waław Jan Ligowski zastąpił dawny korpus główny drewniany murowanym. Do tylnej elewacji dobudował parterową oficynę gospodarczą. Założenie parkowe powstało w końcu XIXw. na miejscu wcześniejszego, z wykorzystaniem elementów XVIII-wiecznych (m.in. kompozycji ogrodowej o charakterze regularnym). Obecne granice założenia są pomniejszone w stosunku do pierwotnego. W zespole zachowały się dwór i park – wpisane do rejestru. Ponadto na terenie objętym ochroną, na północ od dworu znajduje się zespół budynków folwarcznych – użytkowanych, w dobrym stanie. Powstały one zapewne w latach 20-tych XX w., gdy właścicielem dóbr był Waław Jan Ligowski – rolnik, który prowadził w Matczynie rozwinięte gospodarstwo rolno-hodowlane.

Po 1964r. kiedy obiekt stał się siedzibą DPS, wzniesiono kilka współczesnych budynków związanych z nową funkcją: m.in. szklarnię i kotłownię (obecnie zlokalizowane na zachód od dworu).

Równoległe z kapitalnym remontem dworu, który został ukończony w 1992r., wykonano zagospodarowanie jego bezpośredniego otoczenia. W 1997r. od strony drogi, wzdłuż wsch. granicy założenia wykonano ogrodzenie. W sąsiedztwie założenia – na południe od dworu - powstał kompleks współczesnych budynków DPS. Obiekty zlokalizowane są poza granicą ochrony konserwatorskiej, jednak z uwagi na ich znaczną kubaturę stanowią konkurencję dla budynku dworu. W ostatnich latach w zespole zabytkowym nie prowadzono żadnych prac remontowych.

W opinii służby konserwatorskiej konieczna jest rewaloryzacja założenia uwzględniająca m.in. odtworzenie gazonu i wjazdu na osi dworu (obecnie zajmowanego przez warzywnik).

W obrębie strefy ochrony konserwatorskiej (przy drodze) znajduje się działka nr 492/3 (wygradzona) stanowiąca odrębną własność prywatną, na której znajduje się garaż.

Matczyn - drzewostan w miejscu otoczenia kościoła (pierwotny drewniany kościół przeniesiony do Muzeum Wsi Lubelskiej) – wpisany do rejestru zabytków woj. lubelskiego pod nr A/137.

Pierwszy kościół drewniany w powstał tu w 1605r., następny ok. 1685-1689r. z fundacji Karola Tarły. W 1980r. przeniesiono go do Muzeum Wsi Lubelskiej i tam w ostatnich latach zrekonstruowano.

Budowę nowego kościoła, murowanego (wg. projektu arch. Jerzego Siennickiego w stylu modernistycznym) rozpoczęto w 1937r.. Zabytkowe wyposażenie ze starego kościoła przeniesiono do nowego w 1947r.

Konsekracji nowej świątyni dokonano w 1969r. W 1989r. zmniejszono nieznacznie obszar cmentarza kościelnego – w związku z poszerzeniem drogi.

Teren przykościelny ogrodzony jest współczesnym, metalowym ogrodzeniem. Na terenie cmentarza przykościelnego wzdłuż ogrodzenia zachował się stary zabytkowy drzewostan (w tym w pn.-zach. części także poza ogrodzeniem) – wpisany do rejestru zabytków.

Wronów – park dworski – wpisany do rejestru zabytków woj. lubelskiego pod nr A/932.

Park założony w końcu XVIII w. przez Ernesta Goltza, szambelana królewskiego dworu. Pod koniec XIXw. powstało tu krajobrazowe założenie parkowe harmonijnie włączające do starych elementów XVIII-wiecznych nowe, które zasadniczo nie naruszały kompozycji założenia.

Do chwili obecnej z dużego zespołu obejmującego: dwór, zabudowania folwarczne, schody i stawy zachował się jedynie okrojony zdziczały park z relikdami XVIII-wiecznego starodrzewu i młodszych okazów z różnych okresów dziejów parku. Czytelne pozostają jeszcze wnętrza parkowe i oś kompozycyjno-widokowa w kierunku stawów (we wschodniej części założenia). Ze względu na swoją lokalizację na wyniosłości park stanowi dominantę zieleni w krajobrazie.

Na terenie parku przez ostatnie lata nie były prowadzone żadne prace pielęgnacyjne. Sukcesywnie postępuje proces degradacji kulturowej, przestrzennej i przyrodniczej. Jednym z podstawowych zagrożeń dla założenia jest podział terenu pomiędzy kilku współwłaścicieli, a tym samym braku perspektyw na kompleksową rewaloryzację. W 2008r. Starosta Lubelski (właściciel) wystąpił z wnioskiem o sprzedaż części parku (dz. 379/1). Nie znalazł się jednak żaden nabywca tego terenu.

W wytycznych konserwatorskich dla potencjalnych nabywców dopuszczono możliwość lokalizacji nowego budynku na miejscu dawnego dworu, w stylu nawiązującym do niewielkich rezydencji ziemiańskich oraz wprowadzenie nowego programu użytkowego jedynie w obrębie części folwarcznej.

Babin – zespół przestrzenny: dwór, park wraz ze szpalerem drzew, stawy – wpisany do rejestru zabytków woj. lubelskiego pod nr A/817.

Założenie dworskie powstało w II poł. XVIII w., częściowo przekształcone w XIX i na początku XX w. Obecne granice zespołu są pomniejszone w stosunku do pierwotnego zasięgu. W zespole zachowały się: dwór i park ze stawami. Ponadto na terenie objętym ochroną, na wsch. od dworu znajduje się dawna ptaszarnia (obecnie garaż). Poza granicami ochrony konserwatorskiej znajduje się założenie folwarczne – na zachód od dworu, z zachowanymi budynkami gospodarczymi: spichlerzem, stodołą i domkiem ogrodnika. Całość założenia wraz z częścią folwarczną stanowi własność prywatną i jest poddawana stopniowej rewaloryzacji. W 2005r. została wybudowana nowa brama wjazdowa na teren zespołu. W 2006r. przeprowadzono prace pielęgnacyjne drzewostanu alei lipowej w pasie drogi powiatowej.

Dwór - wzniesiony został ok. 1907r. przez Klemensa Osieckiego, usytuowany w sąsiedztwie poprzedniego drewnianego. Kolejni właściciele Henryk Nowakowski i Jan Nowakowski ok. 1920r. przebudowali dwór i przekształcili ogród. Przed wybuchem II wojny światowej nadbudowano północno-zach. część dworu. Po wojnie przekształcono wnętrza w skrzydle wschodnim i częściowo w korpusie głównym. W latach 50-tych XXw. częściowo przebudowano wnętrza przystosowując je do funkcji mieszkalno-administracyjnej (budynek wykorzystywany był przez Państwowe Przedsiębiorstwo Rolne w Motyczu). Od 1999r. (i zmiany właściciela) zostały rozpoczęte prace związane z rewaloryzacją dworu, od 2005r. – trwają prace wykończeniowe we wnętrzach.

W obrębie folwarku zachowały się: stodoła – wzniesiona w 1 ćw. XX w. za czasów Henryka Nowakowskiego (murowano-drewniana) oraz spichlerz - wzniesiony prawdopodobnie w 4 ćw. XIX w. (z kamienia wapiennego, otynkowany); w latach 20-tych XX w. dobudowano do jego południowej elewacji suszarnię chmielu.

Obiekty znajdujące się w ewidencji zabytków miasta i gminy to obiekty kształtujące krajobraz kulturowy, stanowiące o odrębności regionalnej. Głównie są to budynki mieszkalne - murowane i drewniane, ale również miejsca pamięci, kapliczki, cmentarze, obiekty o charakterze przemysłowym. Ich stan zachowania jest bardzo zróżnicowany. Generalnie niemal wszystkie obiekty mieszkalne są użytkowane, miejsca pamięci objęte są opieką. Problemem jest jednak fakt, że dla wielu z budynków nie wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków istnieje zagrożenie utraty walorów zabytkowych na skutek dążeń właścicieli do modernizacji i przekształceń, a często rozbiórki - głównie drewnianych, zastępowanych nowymi obiektami murowanymi.

Tab. 2. Obiekty i zespoły obiektów znajdujące się w ewidencji zabytków gminy Bełżyce.

Lp.	Nazwa obiektu	Miejscowość, adres	Własność
1	Cmentarz parafialny	Babin	Parafialna
2	Czworak, ob. dom mieszkalny w zespole dworsko-parkowym	Babin	Prywatna
3	Dom ogrodnika w zespole dworsko-parkowym	Babin	Prywatna
4	Stodoła w zespole dworsko-parkowym	Babin	Prywatna
5	Spichlerz	Babin	Prywatna
6	Kapliczka przydrożna	Babin	Prywatna
7	Układ urbanistyczny Bełżyc	Bełżyce	
8	Ogrodzenie w zespole kościelnym	Bełżyce, ul. Partyzantów	Parafialna
9	Plebania w zespole kościelnym	Bełżyce, Pl. Kościelny	Parafialna
10	Organistówka w zespole kościelnym	Bełżyce, Pl. Kościelny	Parafialna
11	Kostnica w zespole kościelnym	Bełżyce, Pl. Kościelny	Parafialna
12	Cmentarz przykościelny w zespole kościelnym	Bełżyce, Pl. Kościelny	Parafialna
13	Zdrój Władysława Jagiełły	Bełżyce, ul. Partyzantów	Parafialna
14	Kapliczka	Bełżyce, ul. Krakowska	Prywatna
15	Cmentarz parafialny	Bełżyce, ul. T. Kościuszki	Parafialna
16	Brama wjazdowa na cmentarz parafialny	Bełżyce, ul. T. Kościuszki	Parafialna
17	Cmentarz żydowski	Bełżyce, ul. Przemysłowa	Skarb Państwa
18	Zajazd	Bełżyce, Rynek 29	Prywatna
19	Dom mieszkalny	Bełżyce, ul. Lubelska 29	Prywatna
20	Dom mieszkalny	Bełżyce, ul. Prebandarska 13	Prywatna

21	Kamienica	Bełżyce, ul. Rynek 30	Prywatna
22	Dom mieszkalny	Bełżyce, ul. Zielona 8	Prywatna
23	Dom mieszkalny	Bełżyce, ul. Zielona 10	Prywatna
24	Dom mieszkalny	Bełżyce, ul. Zielona 16	Prywatna
25	Młyn elektryczny, d. gazowy	Bełżyce, ul. Kazimierska	Prywatna
26	Zespół dworsko-parkowy	Krężnica Okrągła	Prywatna
27	Dwór w zespole dworsko-parkowym	Krężnica Okrągła	Prywatna
28	Park w zespole dworsko-parkowym	Krężnica Okrągła	Prywatna
29	Czworak w zespole dworsko-parkowym	Krężnica Okrągła	Prywatna
30	Stajnia w zespole dworsko-parkowym	Krężnica Okrągła	Prywatna
31	Cmentarz wojenny z II wojny św.	Krężnica Okrągła	Skarb Państwa
32	Kapliczka przydrożna	Skrzyniec	Prywatna
33	Młyn elektryczny, d. wodny	Skrzyniec	Prywatna
34	Cmentarz przykościelny	Matczyn	Parafialna
35	Młyn elektryczny, d. wodny	Zalesie	Prywatna
36	Cmentarz parafialny	Matczyn	Parafialna
37	Grobowiec rodziny Ligowskich	Matczyn, na cmentarzu parafialnym	Parafialna
38	Stodoła w zespole dworsko-parkowym	Matczyn	Powiat Lubelski
39	Chlewnia w zespole dworsko-parkowym	Matczyn	Powiat Lubelski
40	Spichlerz w zespole dworsko-parkowym	Matczyn	Powiat Lubelski
41	Kapliczka przydrożna	Podole I	Prywatna
42	Cmentarz wojenny z II wojny św.	Wierzchowiska	Prywatna
43	Cmentarz wojenny z I wojny św.	Wierzchowiska	Parafialna
44	Budynek mieszkalny, d. szkoła	Wronów	Komunalna
45	Cmentarz wojenny z I wojny św.	Wronów	Prywatna
46	Pozostałości parku dworskiego	Wierzchowiska Stare	Prywatna
47	Kapliczka	Wierzchowiska Stare	Prywatna
48	Remiza strażacka	Zosin	Prywatna
49	D. dwór, ob. obora w zespole dw.-park.	Chmielnik	Prywatna
50	Dom mieszkalny	Bełżyce, ul. Tysiąclecia 42	Prywatna
51	Kamienica	Bełżyce, Rynek 30	Prywatna
52	Dawny cmentarz żydowski	Bełżyce, ul. Bednarska	Prywatna
53	Kościół pw. Wniebowzięcia NMP	Matczyn	Parafialna

Najcenniejsze zasoby dziedzictwa kulturowego pozostające w gminnej ewidencji zabytków.

Krężnica Okrągła – zespół dworski (pozostałości parku, dwór, oficyna, stajnia).

Powstanie tu ośrodka dworskiego datuje się na 3 ćw. XVIIw.. W 1648r. Krężnica należała do Mikołaja Orzechowskiego mieszkającego na zamku w Bełżycach. Kolejnymi właścicielami byli: Feliks Szeniawski (1678), Głusey (XVIII w.), Jan Wyszkowski (1824), Kuźnicy (od końca XIX w. do 1946r). Na początku XX w. funkcjonowało tu wysoko rozwinięte gospodarstwo rolno-hodowlane ze stadniną koni angielskich. Przed wojną poza dworem znajdowały się tutaj 4 domy dla służby folwarcznej, 17 budynków gospodarczych i młyn. W 1946r. majątek został rozparcelowany, a teren ośrodka dworskiego przejęła Rejonowa Spółdzielnia Ogrodnicza w Lublinie.

W obrębie zachowanych pozostałości dawnego założenia wyróżnić można kilka części:

- reprezentacyjną – z dworem i obrysem gazonu od strony północnej,
- założenie folwarczne (z którego zachował się stajnia),
- na wschód od dworu znajdował się XIX w. tzw. dziki ogród (obecnie pola),
- w kierunku północnym ciągnął się system stawów,
- na zachód od stawów usytuowane były dwie oficyny (zachowała się jedna), a od wschodu znajdowały się dwa czworaki i chlewnia.

Był to typowy, dość duży folwark ze skromną częścią reprezentacyjną. Poszczególne części założenia pooddzielane były alejami lipowymi i szpalerami. W chwili obecnej zachowały się pozostałości drzewostanu

i kilka pomnikowych lip w części reprezentacyjnej.

Dwór - drewniany, wzniesiony zapewne w 4 ćw. XIX w. dla Stanisława Kuźnickiego. Do II wojny światowej był w dość dobrym stanie. W czasie wojny zdezastowany, następnie remontowany i użytkowany przez szkołę ogrodniczą. W 1965r. Poddany został generalnemu remontowi, podczas którego całkowicie przekształcono wnętrza. Salę balową na osi i pokoje mieszkalne podzielono na mniejsze pomieszczenia biurowe, rozebrano piec w salonie, założono instalację c.o. i wodnokanalizacyjną. W latach 70-tych nastąpiła druga przebudowa. Część wschodnią przeznaczono na biura Eksportowego Zakładu Przetwórstwa Owocowo-Warzywnego, a część zachodnią i poddasze przystosowano do celów mieszkalnych. Na zewnątrz budynek obito płytami pilśniowymi z listwowaniem. Gruntowne przebudowy spowodowały zatarcie cech stylowych wnętrza. Zachowała się jedynie oryginalna bryła i wystrój elewacji.

Oficina - murowana z białego kamienia, położona na północ od dworu, pierwotnie otoczona stawami. Wzniesiona została ok. 1890r. i pełniła funkcje letniego mieszkania dla rodziny dziedzica oraz mieszkań dla sezonowych robotników. Do II wojny zachowana w dobrym stanie technicznym. Po wojnie światowej została zakupiona przez osobę prywatną i użytkowana jako mieszkanie dla kilku rodzin. W latach 60-tych XX w. oficina była remontowana (nowa podmurówka, wymiana podłóg, tynków, częściowa wymiana stolarki okiennej, przemurowanie otworów okiennych, dobudowa piwnicy do elewacji wsch.).

Stajnia – murowana z kamienia białego, wzniesiona w 1 ćw. XX w. Do II wojny światowej pełniła funkcję stajni dla koni cugowych. Po wojnie przeznaczona na pomieszczenia gospodarze Rejonowej Spółdzielni Ogrodniczej, potem warsztaty mechaniczne Zakładu Przetwórstwa. W latach 60-tych i 70-tych budynek był remontowany: zmieniono pokrycie dachu, powiększono część otworów okiennych, wybito nowe drzwi, wstawiono nowe ścianki działowe (w zach. części budynku).

Bełżyce – budynki towarzyszące zespołowi kościoła parafialnego: ogrodzenie z bramą i trzema kapliczkami z lat 1855-57, plebania murowana z ok. 1925r, nadbudowana w 1945r, organistówka murowana z lat 30 XXw. (według projektu Bohdana Kelles-Krauzego) z 1922r, kostnica murowana z lat 1855-57. Wszystkie elementy w stanie dość dobrym, użytkowane, zabezpieczone i poddawane okresowym remontom. Jedynie dwa murowane słupy ogrodzenia (przy dzwonnicy) wymagają wzmocnienia konstrukcyjnego, tynkowania i malowania.

Bełżyce - źródło Władysława Jagiełły, murowany z 1917r. Oryginalna rzeźba przedstawiająca popiersie władcy znajduje się obecnie w budynku straży pożarnej. Obiekt zadbany.

Bełżyce – cmentarz parafialny z 1 poł. XIX w. wraz z bramą wjazdową murowaną z 1914r. Otoczony murowanym ogrodzeniem ceglano-kamiennym. Cmentarz zadbany, z wieloma przykładami cennych XIX-wiecznych nagrobków. Brama wjazdowa z elementami neogotyku, trójprzęsłowa, z cegły, partiami licowana ociosanym kamieniem wapiennym. W stanie dobrym.

Bełżyce - cmentarz żydowski, ul. Przemysłowa. Cmentarz składa się z części starszej (z 2 poł. XVI w.) i nowszej (z XVIIw.). Obiekt zadbany. W 1990r. wykonano murowane ogrodzenie z kamieni otoczków z ciekawym rozwiązaniem części frontowej, znacznie wyższej od pozostałych fragmentów muru. Obiekt zadbany. Cmentarz na bieżąco sprzątany, udostępniany przez Gminę, która zajmuje się jego utrzymaniem, wyłącznie wycieczkom i osobom umówionym.

Bełżyce - zajazd murowany z przełomu XVIII/XIXw., ul. Rynek 29, zniszczony pożarem i odbudowany w 1914r., w stanie dobrym. Zastrzeżenie budzi nadmiar plansz reklamowych umieszczonych na elewacji budynku.

Matczyn - Kaplica grobowa Ligowskich na cmentarzu parafialnym. Budynek z cegły. Usytuowana w pn-zach. narożu cmentarza. Wzniesiona z fundacji rodziny Ligowskich, właścicieli Matczyna. Styl architektoniczny kaplicy wskazuje na użycie form historyzujących, charakterystycznych dla pocz. XX w.

Wronów - cmentarz wojenny z 1915r. Rewaloryzacja cmentarza powiązana z uczytelnieniem grobów, wyprostowaniem przekrzywionych krzyży, miała miejsce w 2007r. i była przeprowadzona przez Gminę.

Wronów - dawna szkoła, drewniana, z XIXw., obecnie budynek mieszkalny. Własność Gminy Bełżyce. Obiekt w stanie dostatecznym. Poważnym problemem są ubytki murowanej podmurówki, ubytki w szalowaniu, zużyta stolarka. W budynku mieszczą się obecnie mieszkania lokatorskie.

Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków.

Wpis do rejestru zabytków ruchomych odbywa się na mocy decyzji wydanej przez wojewódzkiego

konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. Decyzja o wpisie może zostać wydana z urzędu, jeśli zachodzi uzasadniona obawa zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę. Do rejestru nie wpisuje się zabytku wpisanego uprzednio do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

Na terenie miasta i gminy Bełżyce znajdują się następujące zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków:

- wyposażenie kościoła rzymskokatolickiego pw. Nawrócenia św. Pawła w Bełżycach (30 elementów) – nr rej. zabytków L/B/113,
- rzeźba króla Władysława Jagiełły ze „Zdroju Jagiełły” w Bełżycach (obecnie w budynku straży pożarnej) – nr rej. zabytków L/B/114,
- wyposażenie kościoła rzymskokatolickiego pw. Wniebowzięcia NMP w Matczyni (25 elementów) – nr rej. zabytków L/B/326.

W programie nie zamieszczono szczegółowego wykazu zabytków – wykaz w zasobach WUOZ w Lublinie.

Zabytki archeologiczne.

Na zasoby zabytków archeologicznych składają się zarówno tzw. stanowiska archeologiczne (obiekty i warstwy zlokalizowane w terenie), jak i Zabytki archeologiczne.

Na zasoby zabytków archeologicznych składają się zarówno tzw. stanowiska archeologiczne (obiekty i warstwy zlokalizowane w terenie), jak i ruchome zabytki (przedmioty) z nich pochodzące. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego uznaje je za źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”. Tym samym mamy wskazane dwa wymiary jego ochrony – poznawczy (naukowy) i zachowawczy. Tendencje te od dawna ścierają się zarówno w teorii, jak i praktyce ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego. Są to jednocześnie dwa podstawowe kierunki w konserwatorstwie określające odpowiednio:

I – badania wykopaliskowe, dokumentacyjne i inne, prowadzące do poznania poszczególnych stanowisk, zabytków czy problemów związanych z szeroko rozumianą przeszłością, w tym zwłaszcza w sytuacjach zagrożenia zniszczeniem lub uszkodzeniem substancji zabytkowej (nawarstwień, obiektów, materiałów i ich kontekstów),

II – działania zmierzające do zachowania dla przyszłych pokoleń jak największej części archeologicznego dziedzictwa kulturowego w niezmienionej formie (także nienaruszonego i nie przekształconego w wyniku badań).

We współczesnym konserwatorstwie przyjmuje się politykę tzw. zintegrowanej ochrony dziedzictwa kulturowego, a więc równoprawnego, wieloelementowego systemu, w skład którego wchodzi również stanowiska i zabytki archeologiczne. Naczelną zasadą w konserwatorstwie archeologicznym jest zachowanie w możliwie niezmienionej formie jak największej liczby stanowisk. W działaniach konserwatorskich w zakresie archeologii powinniśmy wymieniać także:

- dążenie do maksymalnej (całościowej) bazy danych o zasobach archeologicznych,
- rejestrowanie wszelkich potencjalnych miejsc odkryć zabytków archeologicznych,
- dokumentowanie ginącego dziedzictwa przez zagrożenia współczesnej cywilizacji (np. przez inwestycje czy niesprzyjające warunki naturalne),
- poznawanie archeologicznej przeszłości.

Zadania ochronne są nie tylko obowiązkiem wyspecjalizowanych służb konserwatorskich czy nawet poszczególnych środowisk (np. archeologów), ale także powinny być podejmowane przez inne organy administracji państwowej, jak również samorządowej. Niejednokrotnie odwołuje się też do poczucia obywatelskiego obowiązku (np. w sytuacji przypadkowych odkryć archeologicznych). Wynika z tego kolejne ważne zadanie, jakim jest uświadomienie społeczeństwu wartości zabytków archeologicznych i wynikającej z tego konieczności ich ochrony.

Podejmując problem historii osadnictwa Gminy Bełżyce należy pokrótce przedstawić jej warunki geograficzne. Interesująca nas przestrzeń znajduje się w południowo-zachodniej części woj. lubelskiego. Dokładniej w zachodnim fragmencie tak zwanej Równiny Bełżyckiej. Jest to region o słabo urozmaiconej formie krajobrazowej, której wysokość waha się w przedziale od 160 m n.p.m., a w niektórych miejscach działu wodnego Wisły i Bystrzycy przekracza 230 m n.p.m. Całkowita powierzchnia Równiny Bełżyckiej wynosi około 640 km². Od południa graniczy ze Wzniesieniami Urzędowskimi, a od północy z Płaskowyzem Nałęczowskim, natomiast jej południowo-wschodnia partia przylega do Kotliny Chodelskiej, a jej zachodnia część osiąga zbieżność na niedługim odcinku z Małopolskim Przełomem Wisły.

Na dzień dzisiejszy na interesującym nas terenie zarejestrowano 107 śladów osadniczych, a także natrafiono na około 40 osad. Zarówno osady jak i ślady osadnicze pochodzą z okresu pradziejowego i historycznego. Warto także nadmienić, iż w gminie Bełżyce zlokalizowano trzy pradziejowe obozowiska: nie zostały one określone

kulturowo oraz chronologicznie, wydają się jednak, iż nie są to stanowiska paleolityczne, pochodzą one raczej z epoki neolitu bądź też z wczesnego brązu.

W samych Bełżcach istnieją do dziś pozostałości po zamku zaadaptowane na mleczarnię. Obiekt nie był jeszcze badany archeologicznie. Interesujący efekt przyniosły nadzory archeologiczne nad pracami ziemnymi związanymi z izolacją budynku ZOZ przy ul. Bednarskiej. Odkryto tam wówczas trzy pochówki żydowskie wraz z wyposażeniem, które należy łączyć z kirkutem założonym przy dzisiejszej ulicy Jakuba z Bełżyc w II poł. XVI w.. W miejscowości Babin został odkryty dość ciekawy obiekt, a mianowicie ślady dworu obronnego, który pochodzi najprawdopodobniej sprzed 1452 r..

Z analizy kart AZP możemy, stwierdzić, iż terenami najczęściej zamieszkałymi były małe doliny. W nich to archeolodzy zastali taki oto obraz kulturowy: najstarszą rozpoznaną kulturą na powyższych terenach jest kultura świderska (późny paleolit). Posiadamy również ślady po takich kulturach archeologicznych jak: kultura amfor kulistych, kultura pucharów lejkowatych (obie z późnej epoki neolitu). Z całą pewnością na terenach tych bytowała wczesnobrązowa kultura mierzanowicka. W rozwiniętej epoce brązu w gminie Bełżyce żyła także ludność kultury trzcinieckiej oraz kultury łużyckiej. Okres rzymski na interesującym nas terenie reprezentuje kultura przeworska. Najwięcej stanowisk pochodzi z epoki średniowiecza (VIII-do końca XV w) i nowożytności.

Zabytki pozyskane z badań powierzchniowych to przede wszystkim materiał ceramiczny i narzędzia krzemienne. Wśród surowca wykorzystywanego do wyrobu narzędzi stosowano krzemień świciechowski, narzutowy, rzadziej czekoladowy i wołyński. Wydaje się jednak, iż taki obraz może ulec zmianie, gdyż u większość tego typu zabytków nie rozpoznano surowca.

W świetle badań AZP (80-79, 80-78, 79-78, 79-79, 78-79, 78-78, 79-77) rozpoznane dotychczas osadnictwo w gminie Bełżyce nie przedstawia się zbyt imponująco. Wydaje się jednak, iż taki stan może wynikać z niedostatecznego rozpoznaniem terenu, dlatego też należałoby przeprowadzić badania weryfikujące obecny stan wiedzy. Należy również powrócić do analizy materiałów już pozyskanych w celu dokładniejszych określeń pod względem zarówno kulturowych, jak i chronologicznym.

OCENA STANU ZACHOWANIA I POTRZEBY KONSERWATORSKIE

Stan zachowania obiektów zabytkowych objętych ochroną prawną jest zróżnicowany.

Statystycznie przedstawia się następująco:

Stan bardzo dobry (ocena 1, 1/2) - 3 z 7 obiektów (zespołów) - 43 %

Stan średni (ocena 2) - 1 z 7 obiektów (zespołów) - 14 %

Stan dostateczny i zły (ocena 2/3, 3/2) – 3 z 7 obiektów (zespołów)- 43 %.

Bełżyce – zespół kościoła parafialnego p.w. Nawrócenia św. Pawła – nr A/26.

Zespół utrzymany w stanie dość dobrym. Prace konserwatorskie poszczególnych elementów zespołu prowadzone są na bieżąco. Największe zastrzeżenia budzi stan ogrodzenia cmentarza przykościelnego, szczególnie od strony graniczącej ze Źródłem Jagiełły. Mur ogrodzeniowy na krótkim odcinku „rozsypuje się” - związane jest to zapewne z faktem, że znajduje się w tym miejscu na granicy raptownego spadku terenu, co wpływa na brak stabilności gruntu pod murem. Parafia zamierza w ciągu najbliższego czasu wymienić pokrycie dachowe kościoła na nową blachę. Będą też kontynuowane prace konserwatorskie we wnętrzu kościoła przy kilku zabytkach ruchomych.

Bełżyce - dawny budynek zamkowy – nr A121.

Ze względu na fakt, że w XIX w., a szczególnie w 1942r. obiekt został gruntownie przebudowany, rozbudowany i adaptowany na mleczarnię i nie widać w najbliższej przyszłości możliwości oddzielenia reliktyw dawnego zamku od bryły wtórnej XIX-wiecznej, nie postuluje się prac rewaloryzacyjnych. Obecnie obiekt jest własnością prywatną, a właściciel nie ma innego alternatywnego programu wykorzystania obiektu niż obecne funkcje mieszkalno-magazynowe. Wizja lokalna i relacje ustne właściciela potwierdzają, że piwnice (stanowiące relikty dawnego zamku) są wentylowane i osuszane. Wskazane byłoby przeprowadzenie badań architektonicznych piwnic i parteru, które dostatecznie dokładnie określiłyby stopień zachowania w obecnej wtórnej i bezstylowej bryle reliktyw najstarszej fazy zabytku.

Bełżyce - zespół dworsko-parkowy - nr A/816.

Obiekt ten można określić jako najbardziej zaniedbany obecnie spośród wszystkich obiektów zabytkowych gminy i wymagający pilnej interwencji konserwatorskiej i budowlanej. W 2006r. po usunięciu stamtąd szpitala cały zespół zabytkowy został przejęty przez Gminę Bełżyce od Powiatu Lubelskiego. Już wówczas znajdował się w stanie złym. Okres ostatnich kilku lat, gdy zespół jest nieużytkowany, dwór nie ogrzewany, nie wietrzony, pogłębił tylko fatalny stan zabytku. Po wycofaniu się Gminy z zamysłu przeznaczenia całego zespołu na Środkoeuropejskie Edukacyjne Centrum Energii Odnawialnej, sanatorium, Dom Pracy Twórczej i muzeum,

obecnie zespół wystawiony jest na sprzedaż w drodze przetargu nieograniczonego.

Niezależnie od wyników postępowania przetargowego konieczne jest, by obecny lub przyszły właściciel dążył do rewaloryzacji całego założenia – zgodnie ze stanowiskiem konserwatorskim – a w pierwszej kolejności do podniesienia kondycji dworu (szczególnie zabezpieczenia go przez zamakaniem z powodu nieszczelnego obecnie pokrycia dachowego, uszkodzonych odsadzek wokół budynku, nieszczelnej i zużytej stolarki).

Matczyn - zespół obejmujący: dwór, park, stawy – nr A/818.

Obecne granice założenia są pomniejszone w stosunku do pierwotnego. W zespole zachowały się dwór i park – wpisane do rejestru. Ponadto na terenie objętym ochroną, na północ od dworu znajduje się zespół budynków folwarcznych – użytkowanych, w dobrym stanie.

Zespół jest własnością Powiatu Lubelskiego w użytkowaniu Domu Pomocy Społecznej. Obecna funkcja zespołu spowodowała wprowadzenie na jego teren kilku współczesnych budynków i obiektów typu szklarnie, kotłownia. Należałoby dążyć w przyszłości do znalezienia rozwiązań funkcjonalno-użytkowych w obrębie całego zespołu, które dałyby możliwość usunięcia z przestrzeni otoczenia dworu tych wtórnych niepożądanych „wtretów”.

Od zakończenia remontu dworu w 1992r., upłynęło już trochę czasu, co powoli zaczyna być widoczne, zwłaszcza na elewacjach budynku, których tynki są miejscami dość poważnie zawilgocone i na dużej części połąci tynków łuszczą się i odpajają powłoki malarskie. Poza tym nie obserwuje się poważniejszych problemów związanych z kondycją zabytku.

W opinii służby konserwatorskiej konieczna jest rewaloryzacja założenia uwzględniająca m.in. odtworzenie gazonu i wjazdu na osi dworu (obecnie zajmowanego przez warzywnik).

Matczyn - drzewostan w miejscu otoczenia kościoła - nr A/137.

Nie zauważa się naglących problemów konserwatorskich zabytkowego drzewostanu. Jest zabezpieczony i poddawany okresowym zabiegom pielęgnacyjnym.

Wronów – park dworski – nr A/932.

W chwili obecnej z dużego zespołu obejmującego: dwór, zabudowania folwarczne, schody i stawy zachował się jedynie okrojony zdziczały park z relikwiami XVIII-wiecznego starodrzewu i młodszych okazów z różnych okresów dziejów parku. Czytelne pozostają jeszcze wnętrza parkowe i oś kompozycyjno-widokowa w kierunku stawów (we wschodniej części założenia). Na terenie parku przez ostatnie lata nie były prowadzone żadne prace pielęgnacyjne. Sukcesywnie postępuje proces degradacji kulturowej, przestrzennej i przyrodniczej. Pożądana byłaby pilna zmiana własności całego zabytku. Obecny właściciel, jakim jest Powiat Lubelski, nie posiada środków na właściwe utrzymanie zespołu i nie ma planów, co do wykorzystania go na własne potrzeby.

W perspektywie zespół powinien być poddany kompleksowej rewaloryzacji, pielęgnacji drzewostanu, z odtworzeniem dawnej kompozycji parkowej i ogrodowej, przy dopuszczeniu (zgodnie ze stanowiskiem konserwatorskim) możliwości lokalizacji nowego budynku na miejscu dawnego dworu, w stylu nawiązującym do niewielkich rezydencji ziemiańskich oraz wprowadzeniu nowego programu użytkowego w obrębie części folwarcznej.

Babin – zespół dworsko-parkowy - nr A/817.

W zespole zachowały się: dwór i park ze stawami, a także dawna ptaszarnia (obecnie garaż). Poza granicami ochrony konserwatorskiej znajduje się założenie folwarczne z zachowanymi budynkami gospodarczymi. Całość założenia wraz z częścią folwarczną stanowi własność prywatną i od kilku lat jest poddawana stopniowej rewaloryzacji, prowadzonej w sposób właściwy, respektujący względy ochrony dziedzictwa kulturowego. Właściciel zakłada kontynuację prac, szczególnie przy wykańczaniu wnętrza dworskich oraz w obrębie wnętrza parkowych. W chwili obecnej trwają m.in. prace związane z brukowaniem części alei parkowych kostką granitową. W najbliższych latach planowane jest wykonanie nowego ogrodzenia zespołu z kutą bramą wjazdową.

STRUKTURA WŁASNOŚCI OBIEKTÓW ZABYTKOWYCH.

Struktura własności obiektów zabytkowych objętych ochroną prawną (rejestr zabytków) na terenie miasta i gminy Bełżyce przedstawia się następująco:

- tylko 1 obiekt pozostaje własnością komunalną (zespół dworski w Bełżycach) – stanowi to 16 % wszystkich zasobów zabytkowych Gminy
- 2 obiekty stanowią własność Parafii – 28 %
- 2 obiekty są własnością prywatną – 28 %
- 2 obiekty są własnością Powiatu Lubelskiego – 28 % .

Ewidencja dóbr kultury gminy Bełżyce obejmuje 53 obiekty:

Najwięcej, bo około 64 % pozostaje własnością prywatną. Są to głównie budynki mieszkalne, gospodarcze, kapliczki oraz tereny, na których znajdują się cmentarze wojenne. 24 % stanowi własność Parafii Rzymskokatolickiej w Bełżycach, 2 obiekty stanowią własność Skarbu Państwa (ok. 4 %), 3 obiekty stanowią własność Powiatu Lubelskiego (ok. 6%) i tylko 1 obiekt (budynek mieszkalny we Wronowie) pozostaje w rękach Gminy Bełżyce (2%).

Stanowiska archeologiczne zlokalizowane są głównie na terenach prywatnych, na obszarach użytków rolnych, leśnych lub w obrębie zabudowy siedliskowej.

Wynika z tego, że Gmina Bełżyce jest właścicielem bardzo niewielkiej ilości zasobów zabytkowych (nie włączając do tej statystyki terenów publicznych w mieście Bełżyce, jak np. dawny rynek, podlegających ochronie planistycznej).

Najbardziej problematycznym w chwili obecnej zespołem zabytkowym jest zespół dworsko-parkowy w Bełżycach, stanowiący własność Gminy. Ze względu jednak na fakt, że Gmina nie posiada wystarczających środków na właściwe utrzymanie zespołu i nie ma planów, co do wykorzystania go na własne potrzeby, zdecydowano się go sprzedać.

Gmina posiada niewielki budżet, w którym na ochronę dziedzictwa kulturowego (stanowiącego bardzo mały odsetek ogólnych zasobów komunalnych) przeznaczane są bardzo niewielkie fundusze - jedynie na bieżące utrzymanie obiektów i terenu starego szpitala (wydatki na koszenie trawy, energię elektryczną). W budżecie Gminy przeznaczane są pewne środki na inwestycje dotyczące rewaloryzacji przestrzeni miejskiej w obrębie układu urbanistycznego Bełżyc (przykładem trwająca obecnie rewaloryzacja dawnego rynku). Zdecydowane wysiłki Gminy powinny być skierowane na dbałość o właściwy kierunek zmian zagospodarowania przestrzennego przestrzeni miejskiej, z przywracaniem właściwej skali zabudowy, powracaniem do tradycyjnych form architektury, dbałością o szczegóły detali małej architektury i estetyki miasta.

Zadania priorytetowe czteroletniego programu ochrony zabytków

I. Skuteczna ochrona prawna zabytków.

Potrzeba uszczegółowienia planów zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytkowej urbanistyki.

Potrzeba aktualizacji zapisów w zmienianym obecnie Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego (miasta i gminy). Wykaz obiektów objętych pośrednią ochroną konserwatorską w obecnej wersji Studium jest częściowo nieaktualny, figuruje w nim bowiem kilka obiektów już nie istniejących (nie istnieją już np.: młyn Szubartowskich w Bełżycach, młyn w Podolu, kuźnie w Bełżycach, dwór w Jaroszewicach) oraz takich, które należy włączyć do gminnej ewidencji zabytków (obiekty z tabeli nr 2, poz. 49-53), zgodnie z zaleceniami Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków Lublinie. Dokument w tym zakresie wymaga korekty i aktualizacji.

II. Rewaloryzacja, konserwacja, remont obiektów zabytkowych Sukcesywna

realizacja postulatów i zamierzeń właścicieli opisanych szczegółowo w punkcie „Ocena stanu zachowania i potrzeby konserwatorskie” dla każdego z zespołów zabytkowych objętych ochroną prawną. Obiektem najbardziej zagrożonym jest zespół dworsko-parkowy w Bełżycach, który będzie wymagał szczególnego monitoringu i interwencji urzędu konserwatorskiego. Konieczna rewaloryzacja całego zespołu (po rozstrzygnięciach Generalnego Konserwatora Zabytków, co do zasadności obecnych granic ochrony konserwatorskiej). W chwili obecnej nie można określić dokładnie podmiotu, który będzie zobowiązany przeprowadzić prace remontowe i rewaloryzacyjne, gmina przeznaczyła go bowiem na sprzedaż. W przypadku zbycia obiektu nabywca powinien być zobowiązany w pierwszej kolejności do niezwłocznego przeprowadzenia remontu dworu (z wprowadzeniem do aktu notarialnego klauzuli o terminie wykonania), a następnie sukcesywnie do pełnej rewaloryzacji zabytku.

III. Podnoszenie estetyki przestrzeni publicznych, rewaloryzacja historycznych założeń przestrzennych, lepsza dostępność społeczna jednorodnych przestrzeni miejskich.

Dalsza rewaloryzacja przestrzeni miejskich, szczególnie dawnego Rynku w Bełżycach, zakładana m.in. w Lokalnym Programie Rewitalizacji Obszaru Miejskiego Bełżyc i projekcie rewaloryzacji Rynku (z 2006r.). Do dnia dzisiejszego duża część zadań, jakie zakładał LPR, została już wykonana, bądź jest w trakcie realizacji. W ciągu ostatnich kilku lat w obrębie Rynku wykonano w części nowe nawierzchnie z kostki betonowej, dokonano regulacji drzewostanu i szaty roślinnej, poprawiono alejki w obrębie skweru rynkowego, poddano remontowi kilka elewacji kamienic, stanowiących mienie komunalne. Rynek zyskał nowe oświetlenie w postaci zeliwnych latarni, nowe kosze na śmieci, ławeczki itp. Obecnie w trakcie realizacji jest fontanna. Poza rynkiem

nowe nawierzchnie ciągów pieszych z kostki betonowej i częściowo nowe nawierzchnie bitumiczne ulic zostały wykonane przy ul. Polnej, Spokojnej, Rzeczej, 1 Maja, Spółdzielczej, Klarnera, Bednarskiej. W ramach rewitalizacji obszaru miejskiego wykonano m.in. nowy parking przy cmentarzu parafialnym, parking przy ul. Prebendarskiej, wykonywana jest przebudowa ul. Zamkowej i Spółdzielczej. Poprawiono również estetykę skweru przy ul. Kazimierskiej, gdzie m.in. odsłonięto pomnik Polski Walczącej, wykonano nowy mostek na Krężniczance, poddano regulacji zieleńce.

W najbliższych kilku latach ten kierunek działań winien być w dalszym ciągu konsekwentnie kontynuowany.

IV. Badanie i dokumentacja zasobów dziedzictwa kulturowego.

1. Inicjowanie i finansowanie badań dziedzictwa kulturowego; podejmowanie szerszej współpracy z placówkami naukowymi, badawczymi i szkołami wyższymi w zakresie badań i dokumentowania dziedzictwa kulturowego gminy.
2. Uzupełnienie gminnej ewidencji zabytków o karty adresowe zabytków wymienionych w tabeli nr 2 w pk. 49-53.
3. Wskazane jest przeprowadzenie badań weryfikacyjnych AZP terenu całej gminy (z powodów opisanych w punkcie „Zabytki archeologiczne”).

Zadania dodatkowe czteroletniego programu związane ze zwiększeniem atrakcyjności zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz lepszą ekspozycją poszczególnych zabytków i walorów krajobrazu kulturowego.

Stale poszerzanie zawartości portalu internetowego Gminy o informacje na temat historii miasta i gminy, zasobów dziedzictwa kulturowego, potrzeb ochrony, wartości dziedzictwa kulturowego, tradycji lokalnych. Zadanie powinny realizować min.: gmina Bełżyce we współpracy z Miejskim Ośrodkiem Kultury.

Ogólnospołeczna edukacja kulturowa - właściwa edukacja dzieci i młodzieży nastawiona na poznanie wartości tzw. „małych ojczyzn” i wskazanie potrzeby ochrony krajobrazu kulturowego jako swoistego wyróżnika i świadectwa tożsamości regionalnej. Wprowadzenie do programu nauczania kilku godzin lekcyjnych z zakresu historii miasta i gminy i ochrony jego zabytków. Edukacja zmierzająca do pobudzenia świadomości tego, co wspólnota posiada i jakie są źródła-symboly jej dziedzictwa. Zadanie dla placówek edukacyjnych, Miejskiego Ośrodka Kultury.

Współdziałanie gminy w organizacji i współfinansowaniu imprez kulturalnych, zwłaszcza o znaczeniu ponadlokalnym, promujących dziedzictwo kulturowe; dalsze uczestnictwo gminy w Europejskich Dniach Dziedzictwa. Przygotowywanie się gminy (w tym lokalnych instytucji kultury, Towarzystwa Regionalnego Bełżyc) do 600-lecia lokacji miasta.

Stworzenie i wprowadzanie jednolitego systemu informacji miejskiej zawierającego podstawowe informacje o zabytkach. Oznakowanie estetycznymi (jednolitymi) tablicami wszystkich ważnych zabytków w gminie (mobilizowanie przez Gminę właścicieli prywatnych do takiego działania).

Działania wspierające wykorzystywanie obiektów zabytkowych (zwłaszcza nieużytkowanych) dla potrzeb rozwoju infrastruktury turystycznej. Tworzenie sprzyjających warunków dla kreowania nowych produktów turystycznych (np. szlaków architektury i sztuki sakralnej), opartych na dziedzictwie kulturowym.

Współpraca gminy z organizacjami pozarządowymi, muzeami, instytucjami regionalnymi, wojewódzkimi oraz ministerialnymi w promocji dziedzictwa kulturowego gminy.

Promocja dziedzictwa kulturowego gminy oraz upowszechnianie problematyki ochrony dóbr kultury mediach, internecie oraz w prasie (w tym lokalnej, np. „Gazecie Bełżyckiej”).

Instrumenty wdrażania programu ochrony zabytków dla gminy Bełżyce.

Władze samorządowe mają do dyspozycji liczne instrumenty bezpośredniego i pośredniego oddziaływania, w tym zwłaszcza finansowe wspieranie określonych przedsięwzięć, sporządzanie miejscowych planów przestrzennego zagospodarowania miasta, inspirowanie działań niezależnych podmiotów społecznych, gospodarczych i politycznych (np. instytucji biznesowych), stymulowanie powstawania zrzeszeń publiczno-prywatnych, informowanie środowisk, opinii publicznej, władz państwowych itp. o swoich zamiarach i wpływanie na regionalną politykę kulturalną.

Zakłada się, że zadania określone w *Programie ochrony zabytków dla gminy Bełżyce* będą realizowane w wyniku następujących działań:

1. wspólne działanie władz miasta z ministerstwem właściwym do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego, z wojewódzkim konserwatorem zabytków, diecezją, organizacjami pozarządowymi

i stowarzyszeniami lokalnymi i regionalnymi, ośrodkami naukowymi oraz właścicielami i posiadaczami obiektów;

2. działania własne władz miasta:

- a) prawne – tworzenie prawa miejscowego;
- b) finansowe – finansowanie instytucji kultury, dotacje, system ulg finansowych, zachęty dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych oraz należyte utrzymywanie, wykonywanie remontów i prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych użytkowanych przez gminę;
- c) programowe – realizacja projektów i programów miejscowych;
- d) inne – działania stymulujące, promocyjne, edukacyjne itp.;

3. działania w ramach programów dofinansowywanych z funduszy Unii Europejskiej.

Źródła finansowania programu ochrony zabytków.

Ponieważ program jest zbiorem celów i zadań dla gminy jako terytorium administracyjnego, a nie wyłącznie dla władz terenu, także źródła finansowania nie odnoszą się wyłącznie do środków, którymi dysponuje gmina. Zakłada się zatem, że źródłem finansowania zadań wskazanych do realizacji w programie, będą zarówno środki, które pozostają w dyspozycji lub w zasięgu gminy Bełżyce, jak również inne źródła (rządowe, prywatne, itp.), tj.:

- środki własne budżetowe gminy na realizację zadań własnych;
- dotacje podmiotowe dla instytucji kultury, których organizatorem jest samorząd województwa;
- środki Ministra właściwego ds. Kultury;
- środki Wojewody Lubelskiego (znajdujące się w dyspozycji Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków);
- dotacje samorządu województwa dla jednostek samorządu terytorialnego innych szczebli na realizację zadań z zakresu kultury i sztuki;
- dotacje, granty, nagrody samorządu województwa dla podmiotów nie zaliczanych do sektora finansów publicznych;
- środki własne jednostek samorządu terytorialnego różnych szczebli; • dochody własne instytucji kultury;
- środki Ministra Kultury w ramach programu “Promesa Ministra Kultury”;
- środki prywatne;
- dotacje i fundusze celowe rządowych i pozarządowych programów pomocowych;
- składki i zbiórki publiczne finansowane ze środków ludności;
- środki Unii Europejskiej;
- inne środki przewidziane prawem.

Obowiązek dbania o stan zabytków Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na właścicieli i posiadaczy zabytków. Znaczącym wsparciem dla zadań z zakresu ochrony zabytków są także inne źródła dofinansowania, wśród których istotną rolę pełnią środki z budżetu państwa. Są to zarówno środki GKZ, jak i środki Wojewody Lubelskiego (będące w dyspozycji LWKZ). W gestii Ministra Kultury znajdują się także środki specjalne, pochodzące z dopłat do stawek w grach stanowiących monopol Państwa, przeznaczone m.in. na promowanie i wspieranie zadań z zakresu kultury.

Odnosnie obiektów sakralnych finansowanie prac związanych z remontami i pracami konserwatorskimi pokrywane jest w znacznym stopniu ze środków własnych parafii. W przypadku obiektów sakralnych stosowane jest także dofinansowanie ze środków budżetu państwa. Dodatkową możliwość wsparcia prac przy zabytkach sakralnych daje Fundusz Kościelny. Jednym z celów funduszu jest dofinansowywanie remontów i konserwacji obiektów sakralnych o wartości zabytkowej, w tym podstawowe prace zabezpieczające obiekt. Należy tu zaznaczyć, że Fundusz nie finansuje konserwacji ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych. W przypadku szczególnych projektów można też pozyskać środki z Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej. Dotyczy to dofinansowania konserwacji zabytkowych parków wpisanych do rejestru zabytków oraz dofinansowania publikacji związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego.

Istotnym źródłem finansowym na realizację zadań ujętych w programie winno stać się wsparcie ze środków UE realizowane przede wszystkim poprzez zasady określone w Regionalnym Programie Operacyjnym Województwa Lubelskiego lub EFRR.

Aktualizacja programu.

W miarę realizacji zadań i poszczególnych projektów może nastąpić naturalna potrzeba aktualizacji *czteroletniego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami dla gminy Bełżyce*. Przyczyny takich zmian wiązać się mogą z nowymi wymogami formalnymi dotyczącymi programu, dostosowania go do ujawnionych w trakcie realizacji programu nowych zamierzeń właścicieli zabytków lub pojawienia się nowych

możliwości prawnych.

W związku z tym program może być aktualizowany odrębnie dla poszczególnych zadań, obejmując zmiany w ich zakresie lub może być poszerzany o nowe zadania, wynikające z bieżących potrzeb. Zmiany programu winny być zatwierdzone uchwałami Rady Miejskiej w Beżycach.

Przewodniczący Rady
Miejskiej w Beżycach

Zbigniew Król